

Kütüphanecilik Tarihimize Ait Belgeler VI

Doç. Dr. Atilla Çetin

"KÜTÜPHANELER HAKKINDA BİR İKİ SÖZ

Akl-ı beşer her hakikate yekten intikal edecek kadar kavi olmasaydı insan ilm-i mücesssem kesileceğinden mütâlaa talim ve taallüm gibi şeylere lüzum kalmaz idi.

Hâfıza deryâ-yı ilm ve marifeti ihâtâ eyleyecek derecede vâsi bulunsaydı, adam mükemmel bir kütübhaneye olacağından kitapların ve kütübhanelerin vücuduna ihtiyaç görülmez idi.

Hazret-i Hâlik-i mutlakın insana bahş eylediği cevher-i akl mahdud ve her ferde mütefâvit olduğundan ukulun idrâk-ı hakâyıkda olan kudretleri dahi mahdud ve mütefâvit bulunmakla bir hakikat meydana çıkarılması hususunda birbirlerinin iânesine muhtaçdır. Bâ-husus her madde hakkında ta'mik-i fikr ile ledünniyâtını zâhire çıkarıvermeğe ömr-i insan kâfi olmadığından bir âkil herhangi bir madde hakkında sarf-ı efkârıyla bunun mahiyeti hakkında idrak edebileceğini kayd ve zabt ederek halefine bırakır ve halef kendi selefinin bıraktığı ledünniyâtı mütâlaa ederek az müddetle anlar ve bunun daha ilerüsünü tefekkür ederek, o madde hakkında bir çok izahât verir ve sonra âlem-i bekaya sefer eder.

Ve'lhâsıl her selef müddet-i hayatında idrak edebildiği ledünniyâtu halefine bildirmek için kitab yazmaya mecbur olur. Ve mürûr-u zaman aynı madde hakkında yazılı olan birkaç eser bir yere toplanılarak mecmû'ndan madde-i mebhûsün-anha hakkında mükemmel bir kitab yapılır.

İşte nev-i beni beşerin sath-ı arza intişâr ile muhafaza-i hayat ve rahatları için ilme muhtaç olduklarını derk ve akıllar kadar ulûm ve fûnûn-u mütenevvi'anın zuhur ve terakisi bu yolda yani âsâr-ı eslâfın mütâlaası ile talim ve taallüm ve ukûlun birbirlerine iânesiyle vücuda gelmiştir.

Âsâr-ı eslâfın ahlâfa intikale vasıta kitabdan başka bir şey olmadığı cihetle mahzen-i ulûm ve fûnûn olan kitapların tahrir ve hıfzına mecbûriyet oluvermiştir. Binâenaleyh akvâm-ı sâlife ve kadîme vakitlerinde bile kütübhanelerin vücuduna ihtiyaç görünüp en eski milletler kendi vatanlarında umûma ve hususa küşâd olunur cesim kütübhaneler inşa ve derûnuna kütüb-ü ilmiyye-i mevcûde vesâir kitapları vaz' eylemişlerdir. Münasebeti geldiği cihetle kütübhanelerin tarihi hakkında birkaç söz söyleyelim :

En ibtidâ kütübhaneye inşa ile derûnuna birçok kütüb-ü muhtelif vaz'eden kimse bazı rivâyâta nazaran hicret-i nebevîyeden 2600 sene mukaddem ber-hayat firaune-i Misriyyeden (Osimandiyas) olup bu kütübhaneye ilk defa olmak üzere Menfis şehrinde bina olunmuş ve kapusunun üstüne dahi hatt-ı hiyeroglif ile "edviye-i ruh" ibaresi hal olunmuş imiş, Fakât bu rivâyât pek ol kadar itimada şâyân değildir. (Ktesiyas), (Megasten)

nam müverrihlerin rivayetine nazaran Farsların (Sus) şehrinde büyük ve mükemmel bir çok kütüb-ü muhtelifeyi hâvi kütübhaneler mevcut olub kütüb-ü mevcûdeden ekserisi dahi kendilerinin târih ve adetlerine mütteallık âsâr imiş. Yunanistan'da birinci defa olmak üzere yapılan kütübhane-i umûmî Atina şehrinde olub hicretten 1160 sene mukaddem (Pizistrat) vasıtasıyla yapılmıştır. Ancak bu kütübhane Farsların Yunanistan'a hücumla Atina'ya girdikleri zaman perişan olub, kütüb-ü mevcûdesinden pek çoğu Fars hükümdarının emriyle İran'a nakl olunmuştur.

İskender-i Rumî'nin şark fütûhâtında ve memâlik-i Fars'ı istilâsında evvelce Atina'dan nakl olunan kütübhaneyi takımıyle bulduğundan be-tekrrar Atina'ya göndermiştir. (Plutark)'ın beyanına nazaran işbu kütübhane be-tekrrar (Silla) vasıtasıyla Roma şehrine nakl edilmiş, İmparator (Adriyan) kendi yedd-i temellüküne almıştır.

Got kavmi Yunanistan'ı istilâ ve Atina'yı zabt eyledikleri zaman şehri mezkûrda bulunan kütübhane-i umûmînin ihrak ve tahribinden sarf-ı nazar eylemişler imiş.

Ve'l-hâsıl Yunanistan'da bir hayli vakitler umûmî ve husûsî kütübhanelerin ehemiyeti bulunup bunların idâme ve terakkisine gayret ederler imiş.

Ezmine-i kadîmeden kütübhane-i umûmîlerden en ziyâde mükemmeli ve hâvi olduğu kütüb-ü mütenevvia cihetiyle zikre şâyân olanı (İskenderiye) şehrinin kütübhane-i umûmisidir. Bu kütübhanenin bânisi betâlise-i Mısıriyyeden (Suter) olub yine (Betâlise)'den (Orit) nam zat ikmaline himmet eylemiştir. (Utujel)'in rivayetine göre bu kütübhanede 700.000 cild ve müverrih Yusuf'un beyanına göre 500.000 cild ve müverrih (Senek)'in kavline göre 400.000 cild kitab mevcut imiş, Mezkûr kütübhane-i umûmî hayli zamanlar kaldıktan sonra (Jül Sezar)'ın İskenderiye'yi muhasarâsı esnasında kısm-ı küllisi muhterik ve perişan olmuş ise de az zaman geçmeksizin (Mark Antuvan)'ın ol zaman Mısır hakimesi bulunan (Kleopartr)'a gönderdiği Bergama şehrinin kütübhanesindeki kitablâr hâl-i aslisine ircâ' etmiştir. Rivayet olduğuna göre (Bergama)'dan İskenderiye kütübhanesine gelen kitablâr 200.000 cildi müteceviz imiş. İskenderiye'nin Hazret-i Ömer tarafından istilâsı zamanında mezkûr kütübhanenin ihrak olduğuna dâir müverrihin-i ecnebiyenin verdikleri havâdis külliyyen bî-esâs ve mahz-ı iftira olub mezkûr kütübhanenin ahvâline dâir (İskenderiye Kütübhanesi) isminde bir risale neşr olduğundan eshâb-ı me'rakın oraya müracaatla hall-i şübhe etmeleri ihtâr olunur. Roma şehrinde en ibtidâ kütübhane-i umûmî nâmında bina tesisi hicret-i nebevîyeden 700 sene mukaddem (Polon) tarafından olub 10 sene (Ogüst), (Oktavi) isminde hemşiresinin nâmına nisbeten bir üçüncü kütübhane dahi tesis etmiştir. Bundan sonra Roma'da birçok kütübhane-i umûmîler tesis edilip en meşhuru müessisi olan (İmparator Trajan) nâmına nisbetle (Trajan) kütübhanesidir.

Bundan başka Roma'da birçok husûsî kütübhaneler mevcut idi. Hicretten 250 sene mukaddem Konstantin'in İstanbul'a nakl etirdiği birçok kitablâr ile beraber yine Roma'da yirmi kadar kütübhane mevcut idi.

İstanbul yani Konstantiniyye şehrinde mezkûr Konstantin bir kütübhane-i umûmî

tesis etmiş ise de ol-zaman sekenesinin ulüm ve maârife olan rağbeti pek az olduğundan bu kütübhanenin terakkisi pek ağır olmuştur.

Hatta târih-i tesisinden haylice sonra 100.000 cild kadar kütüb-ü mütenevvi'ayı hâvi olabiliş bu da sâl-i hicretin doksanıncı senesine doğru İmparator (Leon) tarafından ih-rak edilmiştir. Zuhûr-u İslâmdan sonra neyyir-i ilm ve hüner şarkta şa şa'a-pâs-ı zuhûr ve garp ciheti zulmet ve cehl-i nâdânî ile mestûr kaldığından a'sâr-ı vustâda en mükemmel kütübhaneler memâlik-i islâmiyede bulunur. Ve şarkda Bağdad ve Şam ile Endülüs'de (Kurtuba) ve (Girnata) şehirlerindeki kütübhaneler âlemin mahzen-i ulûmu sayılır idi. Hülefâ-yı Abbasiyeden Hârûnî'r-Reşid ve oğlu Memun'un zamanında lisân-ı Yunanî üzere fennî ve siyasî ve hikemî ne kadar kütüb ve rasâil mevcut ise kâffesi lisan-ı arabîya nakl edilmiş ve Bağdad'da bir milyon cilde karîb kütübü hâvi bir kaç kütübhaneler açılmış idi.

Garbde bulunan kütübhanelerin meşhurları dahi Kurtuba ve Girnata kütübhaneleriyle Fas ve Maruk şehirlerinde tesis edilen kütübhaneye-i umûmîler idi. Hatta Kurtuba kütübhanesinin yalnız fûnûna müteallik olarak mevcut olan kitapları iki yüz elli bin cildi mütevaviz idi. İşbu kütüphaneye-i cesim Hristiyanların Endülüs'ü istilâ ve İslâma gösterdikleri gadr ve mezâlim esnasında kâmilen ihrak edilmiştir. (Frenklerin zu'm-u bâtıllarınca barbarlığı bize isnâd ederler. Endülüs müslümanları hakkında gösterdikleri mezâlim ve ta'addiyât göz önüne alınır ve Kurtuba kütübhanesi gibi bir hazine-i ulûmun külliyyen ihrakı düşünülür ise barbarlığın hangi tarafda olduğu anlaşılır.). Bağdad şehrindeki kütübhaneye-i cesim dahi Hülâgu'nun şehir-i mezkûru zabt ve istilâsı esnasında ihrak edilmiş ve garbda bulunan diğer kütübhanelerin hâvi olduğu kütüb-ü nefisenin pek çoğu da frenklerin yeğd-i kabzına geçerek Avrupa kütübhanelerine nakl ve ekserisi elisine-i ecnebiyeye tercîme edilmiştir.

(Osmanlılarda)

Devlet-i Osmâniye'nin bidâyet-i zuhûrunda serkârda bulunan ümerâ ve hatta bizzat vucudlarıyla makam-ı saltanatı tezyin eden Padişâhân-ı izâm hazerâtı ulûm ve fûnûnun edrece-i kudretini bildikleri ve bir milletin terakkisinin ulûm ve fûnûnla olacağını derk eyledikleri cihetle payitahtlarda ve sair meşhur şehirlerde taleb-i ulûma mahsus medreseler ve dârülfünûnlar inşa ve kütübhaneler tesis buyurmuşlardır.

Hatta İstanbul'un mevâki'-i müteaddidesinde mevcut olan kütübhanelerin hemen ekserisi selâtin-i izâm hazerâtının âsâr-ı hayriyyeleri olub büyük küçük otuz kırk kadar kütübhanelerde yüz bin cilde karîb kütüb ve resâil-i mütenevvi'a mevcuttur. Ancak şurası şâyân-ı teessüfdür bu kütübhaneler hâl-i aslîleri üzere terk olunub ıslah ve ikmalleri cihe-tine atf-ı nazar olunmamaktadır.

Avrupa devletlerinin gerek payitahtlarında ve gerekse meşhur şehirlerinde mükemmel ve muntazam umûmî kütübhaneler mevcut olduğu halde Dersâ'det'de henüz umûmî bir kütübhaneye tesis ve küsâdına muvaffak olunamamıştır.

Mevcut olan kütübhanelerin intizâmı yolunda olmadığı cihetle erbâb-ı mütâlâa birçok subûbâta dîçâr olmakda ve ekserisi aradıklarını bulamıyarak me'yûsen avdet eyle-

mektedirler. Hükümet-i seniyye murad eylediği halde Memâlik-i mahrûsa-i şâhânenin ekser şehirlerinde olub küşe-i nisyânda kalmış olan kütüb-ü nefisenin birer nüshalarını celb ve İstanbul kütübhanelerindeki kütüb-ü nefiseyi dahi muayene etdirerek kâffesini bir mahall-i mahsûsa naklile eski şark kütübhanelerine muvâdil bir eser-i celilin ihyâsına pek kolaylıkla muvaffak olunur. Ulûm ve fûnûnun terakki ve intişârı elzem bilindiği halde bu keyfiyetin vasıta ve mûcibi olacak bir kütübhane-i umûmînin tesisinde ikdam olunmak şarttır."¹

(1) İttihâl Gazetesi, Nr. 37 (20 Eylül 1875 - 2 Ramazan 1292 Cumartesi.) Başyazı